

in izdal doslej zadnjo knjigo, almanah Kocourkove tvorbe 1928—1932: S KRAJA SVETA (Z konce sveta), o katerem je poročal F. Benhart v Bralnici 80. V tem pogledu vidimo, da ima danes Kocourkovo ime deset knjig in knjižic s tremi ponatisi.

Huda revščina staršev Josefa Kocourka, domačih tkalcev, je sina prisilila v učiteljski poklic, ki ga je opravljal s presledki štiri leta v zakotju manjšine na severnem Moravskem, na kraju sveta. Tedanje životarjenje ga je napeljalo k študiju komunistične literature, bral je češke napredne revije in knjige ter dela sovjetskih pisateljev. Ta snov in poznavanje Komunističnega manifesta in Marxovih del ga je privedlo v vrste aktivnih komunistov. Njegovo novo prepričanje ga je odmaknilo od pisanja iz prvega obdobja, ko se je opajal s Čarobnimi pripovedkami. Od poslej napisanih realističnih romanov Koledar, v katerem se obračajo listi, in Zakotni domoljubi 1932 je slednji njegovo poglavitno in zadnje delo. Pisal ga je že umirajoč in ga dokončal v mesecu, ko se je sklenilo njegovo življenje, ne da bi ga bil utegnil več prebrati.

Prav ta čas mineva pol stoletja od smrti tega darovitega češkega pisatelja, a nemirnega, nesrečnega in tragičnega človeka Josefa Kocourka, ki je imel to usodo, da je postalo njegovo delo znano in cenjeno šele dolgo vrsto let po smrti: kot pisec izjemno kvalitetne pesniške proze in kot realistični, revolucionarni pisatelj proletarskih romanov.

Dekle na pokopališču

Konec julija.

Josef
Kocourek

Zemlja diši po cimetu in mirti. Cveti z jablane padajo prav na srce. Noč je. Zvezde vise z nebesnega svoda v nežnih, belih čipkah.

Pokopališče.

Daleč v vasi seda netopir na oblino zvona, okna ugašajo, iz krčme leze zadnji pijanec, sredi ceste obstane in si roko položi na srce, da bi poslušal njegovo bitje. Temno in kakor Tatre visoko drevje se skrivnostno snubi z oblaki; krave, podobne klobčičem rdečega dima, se počasi odpravljajo s pašnika. Pastir se pred pokopališčem trikrat pokriža in steče. Potem je globoka tišina, samo od zahoda, od hiacint na obalah modre Holandske, je slišati šumenje vetrnih mlinov in zalivov, od Finske sem veje skrivnostno ploskanje vesel, ki se zadevajo ob široke plavuti polenovk kakor ob trohneče slikarske palete.

Pokopališče.

Veje žalujočih vrb vise nad grobovi. Zlate črke v črnem marmorju tajnostno fosforescirajo in žarijo, spomeniki iz peščenca ali iz deklinških solz so mrzli kakor ledene kocke. Prav ob zidu, kamor zagrebajo najdene in samomorilce, je črn vodnjak, martinčki se vzpenjajo na breg nad grobove zaljubljenecv in se poljublajo.

V objemu teh zidov je konec življenja. Zeleni zrakoplovi cipres se dvigajo v nebo. Beli angeli na zlatih podstavkih si s peruti otresajo cvetje, ki

ga je nanje natrosil dan. Sredi pokopališča leži grob, posajen z mačehami, nad njim stoji angel in gleda, kdo ve kam v temno vesolja.

Vsak večer se težka vrata tiho odpro. Po široki poti pride na pokopališče dekle v beli obleki in se usmeri h grobu z belim angelom. Pokriža grob na treh mestih, kjer se je cvetje pod dotiki njenih jokajočih prstov že davno izgubilo, poljubi vlažno glino, s stezice vzame vrč in gre k vodnjaku.

Konec julija je.

Popotniki se bližajo ciljem svojih poti. Polovica sveta diši po rožah in dekletih, črički dremljejo v razcvetju zvezd. Dekle ob vodnjaku s tretjim križem razdeli ljubezen med leva in desna nedra, vrže se na tla in zajoče. Sele pred dvema letoma so ji pokopali dragega. In vendar sta nekoč sedela na rdeči livadi in cvetovi, ki so vsenaokoli rasli visoko v nebo, so postali razgledni stolpi gosonic, gore ljubezni, bele in rdeče. Mravljinci, ki so v dolgih spiralah lezli po vlažnih steblih lilij in se usedali na mehkih ležiščih brazd kakor črn pepel, so že zdavnaj ob polnočni nevihti pometeni umrli daleč od svojih mravljišč in ljubic, moj ljubi pa, o bog, se zmerom bolj pogreza v jamo ničevosti in groze. Zakaj neki si dal kipom visoko opravilo služabnikov božjih, ko danes ne pride niti on niti pozdrav, s katerim je bil obrobjen vsak njegov poljub?

Dekle grenko joče.

Uleže se na stezico med grobovi, glavo položi s čelom na marmornat spomenik in ihti. Mačeha, marjetice in mesečki, ki rahlo dušijo valovanje njenih nedrij, naglo venejo pod težo teh dveh sladkih oblačkov.

Crna noč nad pokopališčem gre molče dalje.

Vešče poletavajo od križa na križ, pršijo Kristusova usta s krvjo angelov, njegovo srce z novo bolečino sveta in rane okrog žebļev z roso rož in zvezd. Na črni kazalec cerkvene ure sede netopir, ura gre počasneje in počasneje, naposled se popolnoma ustavi.

Dekle vstane, vzame vrč in stopi že drugič k vodnjaku. Žabe z velikimi očmi, ki jih je žena prestrašila, skačejo čez grobove moških, ki so umrli kmalu po prvi ljubezni, tja navzgor na ploščate kamne ozidja in gledajo v sinji mesec.

Ob vodnjaku si dekle tiho privzdigne krilo nad kolena, z golimi koleni poklekne v pesek in se pripogne, da bi z dnom vrča odgrnila zelen mah in si zajela vode.

Ta trenutek se je blizu nje zganil visok spomenik. Postava s cvetom v roki se je previdno razgledala, premerila višino podstavka, se skrčila in skočila na tla. Tiho, da ne bi bila prestrašila dekleta, se je priplazila do vodnjaka in se sklonila nad tolmun.

Sto in sto kipov je opazilo gibe svetega Alojzija in obrnilo poglede k vodnjaku.

Dekle je planila in kriknila. Temna postava za njo jo je tesno objela čez lehti in ji položila glavo na mehka ramena. Žena se je stresla, se ji izvila in noro stekla h grobu svojega ljubimca. Svetnik se je še ozrl in opotekel

k svojemu podstavku, a ni imel več toliko moči, da bi poskočil nanj in okamnel.

Dekle ob grobu je tiho pokleknila in zaprla oči. Zvezde na nebu so skakale kakor krvave žabe. Angeli so sklanjali glave in tiho prisluhnili skrivnostnemu šumotanju iz globine oživelega telesa. Obrnili so glave k levi strani prsi in glej, srce je bilo, prek njegovih slapov je tekel vrelec življenja.

Pri nogah Janeza Krstnika je umrlo jagnje, svetnik se je sklonil, z dolgim ramenom križa je dotipal tla in skočil. Dekle nad grobom svojega ljubega je obrnila vanj svoj ugašajoči pogled, Janez je vzel s podstavka jagnje in počasi stopil k njej. Usedel se je na grob, roko je ovil okoli dekletovega vratu, ona pa je položila glavo v njegovo naročje. In iz dna srca mu je na ustnice nalahno prihajal poljub, svetnik je že sklanjal lice, da bi ga spustil na usta ljubice. Tedaj pa je nad njunima glavama zašumelo, pogledala sta navzgor in opazila angela, ki je plaval nad zvonikom, sledila mu je truma nebeških pevcev, vsi so potem posedli na pokopališki zid.

Čudež je šel tiho od srca do srca.

Svetniki so hitro poskakali z nagrobnikov v travo, Jožef, moj patron in varuh na mojih blodnih poteh po krčmah, je s tesarsko sekiro presekalo steblo lilije, ki jo je držal v levici.

Veronika je prinesla podobo, sveti Avguštin je spustil knjigo na tla in žalostno sklonil glavo, Katarina je vzela kolo, s katerim so lomili njene bele ude in ga kotalila med grobovi samomorilcev. Evangelisti so se zbrali pod zvonikom, Janez, gospodov ljubljene, je gledal v oči lepote. Silvester, Ambrož, Martin, Gregor, Simon in Peter so šli k vodnjaku, da bi razgrnili mrežo. Sveti Ambrož je položil križ med anemone, z ramena je strgal obleko in dolgo gledal, kako mu je bil les zarezal v meso krvavo sled bolečine. Mihael, Rafael, Gabriel in vsi nadangeli so srfotali nad cerkveno streho kakor golobi. Ko je Simon pomočil nogo v vodnjak, je voda zašumela, Krstnik, ki ga je prevzel vonj studenca, je zavrgel dekle in stekel k ribičem, ki so sanjavo gledali v zenice žab in gožev.

Dekle je ostala sama.

Hitro so se svetniki drug za drugim splazili h grobu mrtvega ljubimca in vzeli dekle v naročje kakor zaklad, tisti z lilijami so jo poljubljali samo na čelo in na sence, drugi, ki so nekoč pred stoletji že ljubili, na usta in vrat, in edini sveti Pavel, ki je vendar poznal vse razvpite hiše jeruzalemske od rimskih dob pa do angleške strahovlade, je dekletu razpel životec in jo poljubil na nedra.

Bila je omamljena. Ni se branila. Poljubi, rdeča svatba ust, so padali z višine kakor cveti, dekle je le nagibala glavo nazaj, da bi poljub prilregel z vso površino k skledici ust in potem okrvavel padel nekje mimo njenega telesa v temo večnosti, tako varljive, tako sladke.

Po sredini pokopališča se je prek razpadajočih trupel vil širok križev pot. Štirinajst podob v kamnitih kapelicah je rdelo od Jezusove krvi.

Sveta Katarina je pri vratih srečala Veroniko, potegnila jo je za rokav, da bi pogledala na grešeče svetnike.

In ko sta uzrli, da je dekle trgala z ustnic nebeščanov cele grozde poljubov, je vsaka celica njunih človeških teles zahrepenela po ljubezni, tudi onidve sta hoteli poljubljati s sočnimi ustnicami, rameni, lakti, trebuhu in stegni. Naslonili sta se na cipreso in klicali Avguščina. A nihče se zanju ni zmenil, tudi ne, ko sta se slekli čisto do golega. Zdaj se je Veronika slepo zazrla v podobo četrte postaje, se oblekla, prijela Katarino za roko in stekla z njo h kapelici. Veronika je pokleknila pred podobo same sebe in goreče prosila sestro, da bi Kristus kaznoval grešnike. Ampak ni vedela, da Kristus že dolgo toči solze pri pogledu na svojega ljubljenca; zaman ga je klical, ko ga je prvokrat uzrl, da je pokleknil k nogam žene in hotel grešiti. Ljubljenec moj, tudi ti me zapuščaš in izdajaš?

Sveta Veronika je spoznala v podobi svoj lik, ki je klečal pred njo, zravnala se je izpred Jezusovih nog in mu previdno, da ne bi v prtu razmazala obličja Kristusovega, še vlažnega od krvi, položila roke na ramena in tarnala.

Cez trenutek se je po vsem pokopališču razširilo težko ozračje. Kristus v prvi postaji, obsojen na smrt na križu, je počasi prihajal po stopnicah Pilatove palače in se na pokopališču ustavil sredi poti. Na skledo, ki si je v njej Rimljan umival roke, se je usedla golobica in hlastno pila. Kristus iz druge postaje je položil svoj križ na tla, skočil na stezo in onemu prvemu podal drobno desnico. Tudi iz vseh drugih postaj so sestopili Kristusi in stoje vzdolž poti žalostno opazovali satanovo početje. Jokajoče jeruzalemske žene so si obrisale svoje nepotrebne solze in odšle, Jezus, ki je visoko v oblakih trpel žejo in klical očeta, je nenadno skočil na tla, rabljem, ki so pod križem vadljali za njegovo oblačilo, je raztresel vse novce po skalnatih pobočjih Kalvarije in pohitel k svojim bratom. Tudi tisti, ki sta ga Jožef in Nikodem nesla h grobu, se je prebudil in prav tako hitel za njimi. Kmalu je stalo pred cerkvijo štirinajst Jezusov, govorečih o človeškem prijateljstvu, o izdajstvu in ljubezni.

Sonce je potemnelo. Rdeča zavesa svetišča je visela z zvezd, pretrgana na dvoje. Véliki duhovnik je pred oltarjem zamahnil z nožem, da bi z njim prebodel srce daritvenemu jagnjetu.

Dvanajst dni in noči so se iz vseh mestec in zemljin zgrinjali svetniki in Kristusi, da bi se bojevali za dekle. Parniki, jahte, podmornice, križarke, torpedovke in ribiški čolni so bili do zadnjega koticčka zasedeni s svetimi očeti, vitezi in kralji. Mučenci, sveti ribiči, tkalci in muzikanti so prihajali na vozniških kočijah, tovornih avtomobilih ali peš hiteli k pokopališču.

200.000 svetih Matevžev, vezanih s skupnim imenom in ljubeznijo do dekleta, je prišlo z bleščočimi sekirami, 355.000 svetih Jožefov je prišlo z lilijami in obličji, enako Antoni in Device. Od lilij se je širila takó močna, omamna in kakor bele drože gosta vonjava, da se je morala vsa živa golazen kakor na božje povelje zbrati in skozi ozračje delati kanale, da se ne bi zadušili ljubimci, ki so se pripravljali na boj za ženo. 500.000 Janov čeških, nad glavo pet zvezd; 5×500.000 je 2,500.000 nebeških ozvezdij; 723.779 Franciškov vseh vrst, milijon Petrov, milijon Tomažev. Milijon Jakobov,

Ludvikov, Alfonzov in Jurijev. Bojevali se bodo z bogom za slavo dekliškega telesa in zemlje.

Za ljubezen do dekleta!

Za slavo Francije!

Za slavo grških mest in Afrike!

Za slavo olimpijskih iger!

Za ljubezen do svetega telesa in rdečega srca!

Kristusi so stopali počasi, nosili so le rdeče plašče in razhojene sandale, pobirali so pohojene sadeže figovcev in se veselili za skromno srečo revnih in ponižanih. Tiho so odzdravljali na pozdrave potepuških slikarjev, motociklistov, lažnih igračev in sleparjev, s povešenimi glavami so zapuščali vse severnomoravske griče, in ko so se na kraju štirinajstega dne nepregledne množice Kristusov, svetnikov in čarodejev gnetle ob pokopališkem zidu, se je štirinajst vreščočih židov z apostoli dogovarjalo za kupno ceno dekleta. Ona pa, danes vsa sladka kakor prezrelo grozdje, se je zvijala v naročjih izdajalcev in čakala, da se začne boj in da bo potem mrtve poljubljala na odprte rane.

Boj! Svetniki, kričeči od tesnobe in od zavesti krivde, blazno drve proti Kristusom. Ti pa lomijo krhki les križev in z dolgimi rameni udarjajo po nimbih svetnikov.

Morebiti bi pričakovali, da poteče kri, toda svetniška telesa so neranljiva in njihove rane brez bolečine. Nekatero ženo se bojujejo s Kristusi le z nasmehi. Druge, ki so se pred poveličanjem vdajale ljubezni, posebno svete Magdalene, se bojujejo na strani svetnikov. Jagnjeta meketajo in z drobnimi glavicami božajo noge Odrešenikov. In na deklice pozablajo. Lilije se lomijo, konji svetih vitezov utrujeno padajo na prednje noge.

Na deklice so pozabili!

Po dveurnem boju spoznavajo, da se bojujejo zaman in da nihče ne bo zmagal. Avreole kakor zlate čelade varujejo glave pred udarci in smrtjo. Na pokopališču se že valjajo celi kupi lilij, grahovega cvetja, ribiških palic in vesel. A čez uro se boj nadaljuje. Samo za nimbe. Za rdečo slavo nebes. Za večno življenje, za troedino skrivnost Drevesa.

Bojujejo se z dvignjenimi rokami, konji rezgetajo, svetniki nabadajo na kopja avreole Kristusov in jih mečejo čez ozidje kakor zlate lonce, Odrešeniki trgajo svetniške sije s senc stokajočih mučenikov in jih mečejo v zrak kakor goreče vence, trume angelov poletavajo nad bojiščem in jočejo, ciprese se lomijo, ob somraku Kristusi sedejo na ilovnat nasip ribnika in se predajajo premoči, z rokami na obrazih pripravljeni vnovič umreti za grehe svojih prijateljev.

Toda zdaj poskoči sveti Alojzij na visok podstavek in zakliče:

»Kje je žena? Za svojo zmago hočem ljubezni, njene roke, njen vrat!«

Potem pade upehan v ločje. Množica umolkne, oči se vprašujoče ozirajo po pokopališču, možje grebejo v grmadah grahovega cvetja, da bi našli sladko ženo.

Končno!

Ubita je z udarci križev, rane še krvavijo in skele.
 Bela je kakor grahov cvet.
 In mrtva.

Iz cikla Čarobne pripovedke, 1927
 Iz češčine prevedel Vl. Zorzut

KRONIKA

BOJAN ŠTIH, TEMA IN ANATEMA

Založništvo tržaškega tiska se je pred leti odločilo za hvalevredno potezo z izdajanjem esejev slovenskih avtorjev. Tovrstna literatura je v matični domovini in v njenih založbah bolj nekurantno blago, čeprav se na daljavo kažejo tudi take knjige kot zanimivo in aktualno čtivo, s časovno perspektivo pa neredko še pridobi. Če je bil Vidmarjev Esej o lepoti razprodan in ponatisnjen — v Sloveniji bolj redko katero domačo knjigo ponatisnejo, če kmalu poide, ali če je zanimanje zanje tako rekoč nepretrgano (npr. Kocbekove novele Strah in pogum), česar si ne bi privoščil noben zahodni (pameten) založnik — so preostale tri knjige zbudile prav tako opazno zanimanje v kulturniških krogih.

Štihova knjiga Tema in anatema* ali petnajst zapisov, kot stoji avtorjev podnaslov, prinaša ponatis kritičkih zapisov, govora, polemike, uvodne razprave, anketnega odgovora in listov iz dnevnika, nastalih približno v zadnjih tridesetih letih. V tematskem razponu se Štihovi zapisi nikakor ne izogibajo izpostavljenih točk slovenskega (in tudi širšega) duhovnega življenja, zlasti literarnega, kar kaže na avtorjevo vsekozi angažirano navzočnost v sprotnem bogatenju intelektualnega odzivanja na kulturne pojave, tudi

razčiščevanju nekaterih dilem in zavzemanje polemičnih stališč, pripravljenost tveganja in odgovornosti, hkrati pa ti prispevki tudi odpirajo prostor mišljenju in dialogu, kar je ena temeljnih nalog aktualne esejistike.

Bojan Štih ni znanstvenik, ki bi ga veselila literarnozgodovinska pozitivistika kot avtonomen, od predmeta raziskave lahko tudi precej oddaljen metodološki prijem, niti ni esejist, ki bi po nuji zadane naloge moral temo privzdigniti nad raven njenih primerjalnih razsežnosti in vzdržljivosti. Je publicist z izostrenim občutkom za umetniško vrednost, pogumen borec za spoznane vrednote in iz lastnih izhodišč brezkompromisen polemik, bodi s starejšimi ali novejšimi spoznanji, ocenami, zlasti tistimi, ki umetnosti tako ali drugače ovirajo njeno svobodo, prodor, uspeh, ali gledajo nanjo z ozkih, trenutnih, utilitarnih, dogmatskih, premalo tolerantnih ali zmotnih stališč. Štih je v svojih zapisih spreten v uporabi intelektualnega »orožja«; v majhnem, včasih komaj opaznem delu zna poiskati velik nauk, neredko celo pretirava, uporablja na posameznih mestih dokaj patetičen stil, z imenitnimi metaforami in parabolami, ne skriva osebne prizadetosti ob občin stvareh, kar ga uspešno varuje pred suhim in togim akademizmom. Štihovi spisi izpričujejo avtorjevo globoko potrebo po opredelitvi, ranljivost, če s tem pomislimo, kako ga prevzame že neko tuje polemično stališče, prevod kakšne knjige ali sama misel.

* Bojan Štih, Tema in anatema, Založništvo tržaškega tiska, Trst, 1982, Eseji 3, urednik Tone Povž, oprema Graficenter v Trstu, str. 254.